

міф, опираючись на теорію розвитку К. Г. Юнга та Е. Еріксона, можна дійти висновку: жінка у стосунках з чоловіком повинна вміти *приймати* себе та партнера (емоції, індивідуальні особливості, індивідуальний та спільний досвід одне одного) та *творити* (перетворювати прийняте у цілі, завдання для розвитку над якими можна працювати лише перебуваючи у парі). Відтак, ідентифікована жінка володіє вмінням приймати як себе, так і чоловіка у парі та творити такі стосунки, в яких можливим є розвиток рівноцінності обох партнерів.

Віктор Сіткар,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ДИТЯЧА СУБКУЛЬТУРА У ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ

Дитяче співтовариство як носій власної субкультури володіє специфічними функціями у формуванні психологічної статі дитини: в спільній діяльності та спілкуванні «на рівних» уточнюється і відпрацьовується поведінка дитини відповідно з її статево-рольовою позицією, встановлюються психологічні відмінності статево-рольової поведінки дівчаток і хлопчиків. Саме тут дитина, як правило, отримувала значну долю інформації (до 90%) про «таємниці» дітонародження і взаємостосунків між статями [2; 4, с. 248–251]. У той же час дитяча субкультура володіє культуро-охоронною властивістю, оскільки завдяки їй, зберігаються деякі форми, тексти, елементи та стереотипи поведінки різних епох, що втрачені в культурі, в тому числі і в сфері статево-рольових моделей поведінки.

Стать детермінована генетично і є біологічною ознакою людини, ґендер ґрунтується на культурі і, тому набувається. Деякі теоретики стверджують, що стать біологічно визначає інтелектуальні, особистісні, адаптаційні та стильові відмінності між жінками та чоловіками [3].

Альтернативною точкою зору є думка, про те, що жінки і чоловіки відрізняються, головним чином, тим, як до них ставляться батьки, вчителі, друзі, який вплив має на них культура та субкультура, починаючи з раннього дитинства. Тобто їх відмінності пов'язані тільки з особливостями оточуючого середовища. Проте, коли ми говоримо про те, що є важливішим в детермінації ґендерно-специфічної поведінки: спадковість чи середовище, ми не беремо до уваги один факт. І генетика, і культура можуть накладати певні обмеження на ґендерні ролі, тобто на ту поведінку, зовнішній вигляд та особистість, які, як передбачається, відповідають жінці або чоловікові. Проте вони

взаємодіють як два троси, з яких сплетено один канат. До того ж діти та їх субкультура відіграють активну роль у формуванні їх персонального сприймання власної статі. В ранньому дитинстві, як правило, починають набувати соціальні моделі поведінки, навички та ролі, які в їх культурі та субкультурі вважають притаманними для представників їх статі.

Науковці вважають, що ґендер володіє двома взаємопов'язаними компонентами: ґендерно-специфічними моделями поведінки і ґендерними концептами. Представники теорії соціального навічання досліджують те, як засвоюються ґендерно-специфічні моделі, і як їх поєднання створює ґендерні ролі. В більшості культур діти демонструють ґендерно-специфічну поведінку приблизно до віку 5 років; багато з них засвоюють деякі моделі такої поведінки в 2,5 роки (Weinraub et al., 1984). В американських дитячих садках, наприклад, можна часто спостерігати, як дівчатка граються з ляльками, допомагають подавати сніданок, демонструють інтерес до мистецтва та музики. Хлопчики будують мости, включаються в ігри з легковими та вантажними машинками тощо (Pitcher, Schultz, 1983), хоча більшість дитячих садочків виступають за рівноправність [3].

В свою чергу, малі діти часто перебільшують ґендерно-специфічну поведінку і жорстко відповідають ґендерно-рольовим стереотипам, вкоріненим уявленням про те, якою має бути жіноча та чоловіча поведінка. Такі стереотипи підтримують думку, що «маскулінний» та «фемінний» – це дві окремі взаємовиключні категорії. Таке переконання появляється майже у всіх культурах, хоча між ними існують значні відмінності в специфічних установках, які приписують чоловікам та жінкам. Наприклад, в США традиційні батьки очікують, що їх сини будуть «справжніми хлопчиками»: стриманими, сильними, впевненими в собі, жорсткими, реалістичними та будуть відстоювати свої права. В той час, як під поняттям «справжня дівчинка» розуміється: ніжність, залежність, чутливість, балакучість, легковажність та непрактичність (Bern, 1975; Williams, Bennet & Best, 1975). Діти в традиційних сім'ях відчувають тиск, який змушує їх відповідати цим ґендерним стереотипам, незалежно від їх природних нахилів.

Яким чином засвоюються ґендерні установки? Як і в випадку з агресивною та просоціальною поведінкою, до дітей досить рано починають застосовуватись винагороди, покарання та моделювання, які відповідають статі дитини. В одному з досліджень (Smith, Lloyd, 1978) проводилось спостереження за матерями, які взаємодіяли з чужими 6-місячними малюками. Іноді дівчат представляли матерям як хлопчиків, а хлопчиків як дівчаток; іншим разом малюків представляли відповідно з їх справжньою статтю. Незмінно матері спонукали дітей, яких вони вважали хлопчиками, повзати та ходити, а також гратись у фізичні ігри. З дівчатками завжди спілкувались більш ніжно, «викликали на розмову» [3].

В міру того як діти стають старшими, батьки часто більш доброзичливіше реагують на випадки, коли вони демонструють поведінку, яку приписує суспільство представникам їх статі. Вплив батька може бути особливо важливим для розвитку ґендерної ролі дитини (Parke, 1981). Татусі, навіть більше ніж матері, навчають дітей специфічним ґендерним ролям, підкріплюючи прояви фемінності у дівчаток та маскулинності у синів.

Діти формують ґендерні схеми безпосередньо виходячи з того, чому їх навчили, з тих моделей, які вони бачать навколо себе, а також опосередковано, через казки, кіно та телебачення [3]. Узагальнено, деякі аспекти розвитку ґендерних схем в період раннього дитинства показано в табл. 1.

Таблиця 1

Розвиток ґендерних схем в період раннього дитинства

Рівень схем	Приблизний вік	Особливості поведінки
Статева ідентичність	Від 2 до 5 років	У віці 2,5 роки діти можуть відносити людей до категорій, які відповідають статі (називаючи категорії хлопчиками та дівчатками); не зовсім розуміють, що означає бути хлопчиком чи дівчинкою, вважають, що стать можна змінити, змінюючи зовнішній вигляд, наприклад, змінивши одяг.
Постійність статі	Від 5 до 7 років	Діти розуміють, що стать стійка і постійна; що хлопчики ростуть, щоб стати татами, або чоловіками, а дівчатка – мамами, або жінками; що стать зберігається протягом всього життя в будь-яких ситуаціях.

Андрогінна особистість формується під впливом специфічних практик виховання та особливих батьківських установок, які заохочують бажані крос-статеві моделі поведінки. Традиційно батьки простіше приймають крос-статеву поведінку у дівчаток, ніж у хлопчиків (Martin, 1990). Андрогінна статева ідентичність, що поєднує у собі традиційні риси маскулінності та фемінності, які залишаються на все життя, з найбільшою ймовірністю формується в умовах, коли така поведінка моделюється і приймається. Бажано щоб хтось з батьків, тотожної з дитиною статі, демонстрував модель крос-статевої поведінки, а інший, протилежної статі, позитивно підкріпляв цей патерн (Ruble, 1988). Тато може пилосити килим, мити ванну і латати одяг, тоді як мама може косити траву, ремонтувати різні прилади та виносити сміття.

Соціальна ситуація розвитку дитини в сучасних умовах сприяє розпаду жорсткої статево-рольової поляризації соціальних функцій жінки і чоловіка, відбувається злам традиційних культурних стереотипів жіночої і чоловічої поведінки. Сфери діяльності та суспільні практики все менше підпорядковуються поділу на жіночі та чоловічі [1]. В процесі соціалізації, елементом якої є і дитяча субкультура, відбувається збільшення долі суспільних форм, інститутів масової комунікації, які нівелюють норми і вимоги у відповідності зі статевою належністю дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абраменкова В. В. Половая дифференциация и сексологизация детской субкультуры, или Горький вкус запретного плода / В. В. Абраменкова // Мир психологии. – 2000. – №1. – С. 143–154.
2. Кон И. С. Ребенок и общество : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по психол. и пед. специальностям / И. С. Кон. – М. : Academia, 2003. – 334 с.
3. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 940 с. (Серия «Мастера психологии»).
4. Green F. Age differences in behavior of boys on three measures of altruism / F. Green, F. Schneider // Child Development, 1974. – No 45. – P. 248–251.

Алла Степанюк,
доктор педагогічних наук, професорка
Наталя Міщук,
кандидатка педагогічних наук, доцент
Любов Барна,
кандидатка педагогічних наук, доцент,
кафедра загальної біології та
методики навчання природничих дисциплін
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ДІАЛОГІЗМ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

Фундаменталізація знань, динамізм сучасної освіти, швидкі зміни в галузях людської діяльності спричинили зростання ролі фахівців з високим творчим потенціалом, готових до постійного вдосконалення своєї професійної підготовки. В цих умовах відбувається зміщення акцентів освітньої парадигми у бік комунікативної підготовки, що визначає провідну мету навчального процесу закладів вищої педагогічної освіти. Це вимагає перегляду традиційних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема з позицій теорії діалогізму М. Бахтіна.

Концептуальною для нас є його думка про те, що текст (письмовий і усний) – це первинна даність всіх гуманітарних дисциплін і всього гуманітарного мислення. Текст, при підготовці майбутніх вчителів біології, є тією безпосередньою дійсністю, з якої лише і можуть виходити навчальні дисципліни і це є мислення. Де немає тексту, там немає об'єкта для дослідження і мислення. Гуманітарна думка народжується як думка про чужі думки, волевиявлення, вирази, знаки і т.д. [3].

Людський вчинок є потенційний текст і може бути зрозумілим (як людський вчинок, а не фізична дія) лише в діалогічному контексті свого часу (як репліка, смислова позиція тощо). Не можна ототожнювати мову (як систему знаків) і мовленнєве спілкування (як діалогічний обмін висловлюваннями). Жодне речення як висловлювання ніколи не може